

Пантелеймон Куліш

Пантелеймон Олександрович Куліш народився 7 липня 1819 р. на хуторі поблизу містечка Вороніж Чернігівської губернії (тепер Сумська область) у сім'ї заможного козака. Навчався у Новгород-Сіверській гімназії та в Київському університеті. Учителював переважно в дворянських училищах та гімназіях. З кінця 1830-х років Куліш — слухач лекцій у Київському університеті. Дістав посаду викладача в Луцькому дворянському училищі. Згодом працює в Києві, у Рівному, а коли журнал «Современник» починає друкувати в 1845 році перші розділи його славетного роману «Чорна рада», запрошують його до столиці на посаду старшого вчителя гімназії і лектора російської мови для іноземних слухачів університету. Через два роки Петербурзька Академія наук посилає Куліша у відрядження в Західну Європу на декілька років, куди він вирушає із своєю вісімнадцятирічною дружиною Олександрою Михайлівною Білозерською, з якою побрався 22 січня 1847 року. У Варшаві Куліша як члена Кирило-Мефодіївського товариства заарештовують і повертають до Петербурга. Його ув'язнили на два місяці в арештантське відділення шпиталю, а звідти відправили на заслання в Тулу. Після довгих клопотань здобув посаду у канцелярії губернатора, а згодом почав редагувати неофіційну частину «Тульських губернських ведомостей». У 1850-х повертається до Петербурга, де продовжує творити, хоча друкуватися деякий час він не мав права. Працюючи у Варшаві в 1864 — 1868 роках, з 1871 року у Відні, а з 1873 — у Петербурзі на посаді редактора «Журнала Министерства путей сообщения», він готує тритомне дослідження «История воссоединения Руси». Перекладацька діяльність П. Куліша була великим внеском в українську літературу. Так, у 1897 році вийшла збірка його перекладів «Позичена кобза». До неї увійшли твори світової культури — Ф. Шиллера, Г. Гейне, Дж. Байрона, Й. Гете, 13 п'єс В. Шекспіра. Цикл творів російських поетів він назвав «Переспіви з великоруських співів». Заслуга П. Куліша в тому, що він намагався передати як зміст, так і форму творів зарубіжних класиків. І. Франко вказував, що Куліш «дав нам переклад «Гамлета», з яким можемо без сорому показатися в концерті європейських перекладів великого британця». П. Куліш був першим перекладачем Біблії українською мовою. П. Куліш водночас займався видавничою діяльністю, був активним співробітником в українському журналі «Основа». Останні роки життя провів на власному хуторі Мотронівка на Чернігівщині. Тут і помер 14 лютого 1897 р.

Твори Пантелеймона Куліша:

- історичний роман **«Чорна рада»**
- гумористичні оповідання: «Циган» «Пан Мурло» «Малоросійські анекдоти»
- оповідання на тему нещасливого кохання: «Гордовита пара» «Дівоче серце»
- історичні оповідання: «Мартин Гак» «Брати» «Січові гості»
- роман «Михайло Чарнишенко, або Малоросія 80 літ назад»
- романтично-ідилічне оповідання «Орися»
- інші твори: «До кобзи» «Заспів» «Маруся Богуславка» «Рідне слово» «Святиня»

„ЧОРНА РАДА“

Історія написання

П. Куліш працював над романом упродовж 14 років. Твір був виданий 1857 року. У центрі оповіді розповідь про «Чорну раду», що відбулася під Ніжином у 1663 році. Матеріал для свого твору П. Куліш брав з багатьох джерел: «Истории Малороссии» М. Маркевича, — «Истории Малой России» Д. Бантиш-Каменського, друкованих і рукописних козацьких літописів (зокрема Самовидця та Грабянки), старовинних документів, що знаходив сам у архівах монастирів і різних установ, а також з фольклору — дум, історичних пісень, переказів, легенд, казок про козаччину. З цими творами він знайомився не тільки в численних уже тоді збірниках, а й безпосередньо з уст народу. Це дало можливість створити низку правдивих, конкретно-історичних подій, ситуацій, обставин, а також характерів, відтворити інтереси й настрої представників різних соціальних груп тогочасного суспільства. Кожний письменник першої половини ХІХ ст., пишучи про минуле своєї країни, неминуче підпадав під вплив В. Скотта, який в історичних романах відобразив боротьбу волелюбної Шотландії за незалежність від Англії. Зазнав цього впливу й Куліш. Крім того, він врахував досвід змалювання історичних подій, нагромаджений О. Пушкіним, М. Гоголем, Є. Гребінкою, Т. Шевченком. Реалістичної манери П. Куліш дотримувався при зображенні подій, розстановки та взаємодії соціальних груп, побуту. Створюючи образи представників різних прошарків суспільства, автор застосовував засоби і реалістичного, і романтичного методів. Окремі персонажі наділені надприродними вміннями й силою, тож деякі події та ситуації позначені фантастикою. Історичною основою роману є події, що відбувалися на Україні в роки Руїни, коли після смерті Б. Хмельницького (1657) почалася боротьба за гетьманську владу. Деякі претенденти на булаву думали не про долю України та її народу, а про власну вигоду. З цією метою вони зверталися за допомогою то до польської шляхти, то до турків, татар, то до Москви. Україна була розколота. На Правобережжі правив польсько-шляхетський ставленик Павло Тетеря. На Лівобережжі України точилася запекла боротьба між кількома претендентами на гетьманування, серед них — переяславський полковник Яким Сомко, обраний на старшинській раді в Козельці наказним гетьманом, хоч російський цар і не затвердив його, та кошовий отаман Запорозької Січі Іван Брюховецький. 27–28 червня 1663 року у Ніжині відбулася «чорна рада», за підсумками якої гетьманом було обрано Брюховецького, а Сомка скарано на горло.

Аналіз твору

Роман «Чорна рада» був написаний українською і російською мовами. Українською мовою його вперше було надруковано в 1857 р. В основу твору покладено історичні події, описуються в ньому роки, коли Правобережна Україна відійшла від Польщі. На гетьманську булаву претендувало кілька осіб, боротьба не була справедливою.

Підзаголовок: «Хроніка 1663 року»

Автор: П. Куліш

Рік: 1857

Літературний рід: епос

Жанр «Чорна Рада»: історичний роман, роман-хроніка

Тема «Чорна Рада»: розповідь про Чорну раду, що відбулася в Ніжині в 1663 році

Ідея «Чорна Рада»: заклик до єднання, цілісності України; утвердження думки, що тільки свідомі українська інтелігенція має бути панівним класом суспільства.

Джерела роману: «История Малороссии» М. Маркевича, «История Малой России» Д. Бантиш-Каменського, літопис Самовидця.

Дві сюжетні лінії — соціальна і любовна.

Відхилення від історичних фактів: опис подорожі полковника Шрама, його перебування на хуторі Хмарище, зустріч його сина Петра з Лесею, двобій Петра з Кирилом Туром, переживання Лесі через коханого.

Проблематика «Чорна Рада»:

Історична доля України

Взаємини між панством та біднотою

Стосунки між Україною та Росією

Вірність обов'язку, козацька честь

Місце Запорозької Січі в історії України

Любов і ненависть

Вірність і зрада

Батьки і діти

Історична постать і сучасність

Цінність людського життя «Усякому єсть своя кара і награда од бога»

Письменник акцентує увагу на суперечностях між простими козаками і старшиною, між міщанами і шляхтичами, між городовими козаками і запорожцями.

Визначальним сюжетним «полігоном» для характерологічного увиразнення героїв є дорога, у яку вирушає козак Шрам зі своїм сином Петром, прямуючи з Правобережної України до Лівобережної до Якіма Сомка. На цій дорозі вони зустрічають різних за соціальним статусом і політичними поглядами людей.

Головні герої «Чорна Рада»

Яким Сомко — наказний гетьман Лівобережжя, переяславський полковник

Павло Тетеря — правобережний гетьман

Васюта Золотаренко — ніжинський полковник
Іван Брюховецький — кошовий — гетьман Запорозької Січі
московський князь Гагін
Кирило Тур — запорозький козак, курінний отаман; полковник і панотець
Шрам (справжнє прізвище Чепурний), Петро Шраменко — його син
Михайло Черевань — колишній козак, господар хутора
Меланія дружина Михайла Череваня і дочка Леся
Божий Чоловік
Матвій Гвинтовка
Вуяхевич

Сюжет:

Приїзд батька й сина Шрамів на хутір Хмарище до Череваня, знайомство Петра Шрама з родиною Череванів, спілкування з Божим Чоловіком — бажання Шрама заручити Петра й Лесею — Шрами й Черевані в Києві, розмова з незадоволеними міщанами — знайомство Лесі з Кирилом Туром — зустріч Череваня й Шрама з Якимом Сомком у Києво-Печерській лаврі — вечерея Сомка, Шрама, Череваня, Тура й Лесі в Києві, натяк Тура на викрадення Лесі — нічне викрадення Лесі, двобій Кирила Тура з Петром Шраменком — гостини Шрама на хуторі в Гвинтовки, недалеко від Ніжина — зустріч Петра Шраменка з Кирилом Туром, сніданок у нього вдома — покарання біля стовпа Кирила Тура в урочищі Романовський Кут, повернення Кирила й Петра додому — перипетії в Ніжині — Чорна рада в Ніжині — обурення обдуреної черні, розчарування її в Брюховецькому — пропозиція Тура порятувати ціною свого життя Сомка (у в'язниці) й відмова останнього — засудження Тетерею на смерть старого Шрама («як бунтівника») — одруження Петра Шраменка й Лесі. Композиція «Чорна рада» Твір містить 18 розділів. Автор влучно використав композиційний прийом — подорож героїв. Цей прийом дає змогу показати широку панораму народного життя, різні стани, верстви населення, ознайомити і героїв твору, і читачів із тим, як і чим живе й дихає народ, складними соціальними проблемами тогочасності.

Експозиція: зображення історичної епохи, у якій відбуватимуться події твору, знайомство з головними героями роману.

Зав'язка: прагнення Шрама підтримати на раді Я. Сомка, подолати розбрат і безлад серед козацтва.

Кульмінація: проведення «чорної ради», за підсумками якої І. Брюховецький — гетьман, Я. Сомко — в'язень.

Розв'язка: смерть Я. Сомка, І. Шрама; одруження Петра з Лесею.

